

TÓTH KRISZTINA

ESZTERGOM MEGYE EGYHÁZAI A 14. SZÁZADBAN

A középkori települések életében a templom és az egyház kiemelkedő szerepet játszott. Jelzi ezt a falvak külső arculatának kialakításában betöltött központi szerepe is, hiszen a templomot vagy egy kiemelkedő helyre, vagy egy forgalmasabb, centrális helyre, például útkereszteződéshez építették.¹ Alapanyaga legtöbbször kő vagy téglavolt, és még olyan helyeken is igyekeztek ezt beszerezni, ahol nem állt rendelkezésre a közelben ilyen anyag.² Mindez természetesen nem véletlen, a középkori ember életében nagyon fontos volt a vallás és a hit, amelynek terjesztője és földi képviselője az egyház. A templomnak azonban emellett eszmei és gyakorlati jelentősége is volt. A falu lakói a templomba menekültek veszély esetén, itt rejtették el értékeiket, a templom mellett tartották a vásárokat, amelyeknek időpontja gyakran egybeesett a védőszent ünnepnapjával, a templom oltáránál tették le a különböző vitás ügyek eldöntésére szolgáló, vagyonosabbak a templomba, szegényebbek pedig a templom köré temetkeztek.³ A templom volt a kultúra közvetítője is. Az itt látható képek, freskók, szobrok sokszor az egyetlen lehetőséget jelentették a falusiaknak a művészettel való találkozásra, az írástudó plébános pedig a keresztény műveltség alapjait közvetíthette feléjük. Az egyház így a keresztény kultúrával szorosan összekapcsolódó feudalizmus terjesztőjévé is vált, és minél több templom épült egy vidéken, annál szilárdabban gyökeredzett ott meg a feudális berendezkedés. A hatás természetesen kölcsönös volt. A 13. században megkezdődő gazdasági és társadalmi átalakulások komoly változásokat hoztak a falusi plébániák és templomok életében is. A lakatlan területek benépesítésével, valamint a hatékonyabb földművelési technikák és eszközök elterjedésével kötött határral rendelkező, jobbágytelkekből álló falvak jöttek létre a 14. század elejére, és az így kialakuló településhálózat a 16. század közepéig már alig-alig változott.⁴ Az új típusú faluban új típusú plébánia jött létre, bár ennek folyamatát és az átalakulás lépéseit még nem ismerjük pontosan. Eredményei azonban jól láthatóak a plébánosok megváltozott helyzetén: a 14. század közepére már nem annyira az alsópapsághoz, inkább a középréteghez tartoztak, egy-egy parochia pedig jól jövedelmező javadalomnak számított.⁵ Több településnek – nemcsak városoknak, falvaknak is –

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1 MAKSAY 1971. 123.

2 SZABÓ 1969. 188.

3 MEZŐ 1996. 31–37.

4 A társadalmi és gazdasági átalakulás hatása a településhálózatra: Maksay 1971. 51–53.

5 MÁLYUSZ 1971. 121.

szabad plébánosválasztási joga volt, és szabadon rendelkezhetett az egyházi vagyonnal, így az egyházközség a paraszti önkormányzat egyik fontos eszköze lett.⁶

A településtörténet és az egyháztörténet összefüggéseire már többen rámutattak,⁷ Fügedi Erik iránymutató tanulmányában pedig a Felvidék nyugati felének 14. század előtti egyházi viszonyait próbálta rekonstruálni ilyen módon.⁸ A 20. század második felétől megindult – először a régészek, művészettörténészek, majd a történészek részéről is – a középkori templomos helyek kutatása, általában egy-egy megye egyházainak katalógusszerű bemutatásával.⁹

Esztergom megye középkori egyházairól még nem született átfogó leírás. A megye egyházigazgatásilag a 16. századig két egyházmegyéhez tartozott: a Dunától délre lévő területei – Esztergom város kivételével – a veszprémi egyházmegyéhez, Dunától északra lévő területei pedig Esztergom várossal együtt az esztergomi főegyházmegyéhez tartoztak.¹⁰ A török hódoltság időszaka jelentősen átrajzolta a megye egyházi viszonyait is, a 18. században megkezdődő újjászervezés során az egész megyét az esztergomi főegyházmegyéhez sorolták, szinte teljesen eltüntetve a középkori egyházigazgatás minden nyomát. Az Esztergom megye egyházairól ezután készült leírások a legtöbb esetben a 18. századi canonica visitatio-k adatait használták, amelyek a lakosság teljes kicserélődése és az épületek pusztulása miatt a középkori viszonyokról nem tudtak képet adni.¹¹ A megye 16. század előtti egyházait csak korabeli források alapján lehet rekonstruálni,¹² amelyekben azonban nem bővelkedünk. A legteljesebb forrás természetesen az 1332 és 1337 között készített pápai tizedjegyzék. Ez azonban nem minden esetben tartalmazza az összes plébániát, illetve torzított névalakjai miatt nehéz a települések azonosítása.¹³ Adatait okleveles forrásokkal lehet kiegészíteni, így talán egy megközelítőleg teljes képet kapunk a megye 14. századi egyházairól.¹⁴ Erre az időszakra a 13. században kezdődő gazdasági és társadalmi változások is befejeződtek már, kialakult a településhálózat és az ehhez kapcsolódó alsófokú egyházigazgatási szervezet, amely a török hódítás időszaka-

6 KUBINYI 1999. 282.

7 FEKETE NAGY Antal 1937.; KÖRMENDY 1986. a Szepesség példáján mutatta be a birtokviszonyok és a plébániahálózat kialakulásának kapcsolatait.

8 FÜGEDI 1944–1946.; FÜGEDI 1959.

9 Összefoglalásuk KOSZTA 1993. 73–74. majd a különböző irányzatok és az eddig megjelent munkák összefoglalása: K. NÉMETH András 2010. Legújabbban: NÓGRÁDY 2014. 415–428.

10 Mindez valószínűleg a megye kialakulásával van összefüggésben, amelyre lásd ZSOLDOS 1998. FÜGEDI 1944–46. 138. a székesegyházi főesperesség határait azonosnak tartja a megye határokkal, ezért a korai megyék és főesperességek közé sorolja. A határait azonban pontosabban nem határozta meg.

11 Ezek az adatok – sok tévedéssel – kerültek be a Borovszky Samu által szerkesztett Magyarország vármegyéi és városai című sorozat Esztergom megyei kötetébe (vonatkozó részt Reiszig Ede írta), innen több helytörténeti kiadvány is átvette. (*Magyarország vármegyéi és városai*. Szerk.: BOROVSZKY Samu. Esztergom vármegye. Budapest, é.n. 6–39.) Több esetben – középkori adat hiányában – a 18. századi titulusokat tüntette fel: MEZŐ 2003.

12 FÜGEDI 1944–46. 119–120. felhasználja az esztergomi főegyházmegyéről 1559–1562 között készült canonica visitatio-t is. (Kiadása: BUCKO 1939. 123–233.) Ennek adatai azonban csak nagyon óvatosan használhatók, és ezt jól jelzik a templomok titulusai. Tájékoztatásul az egyes egyházak leírásánál lábjegyzetben közöljük a vizitáció vonatkozó adatait, amelyekből világosan látszik, hogy jónéhány templomnak megváltozott a titulusa az eltelt kétévszázad alatt.

13 Kiadása: Mon. Vat. I.1.

14 A kép természetesen csak a régészeti kutatásokkal együtt lehet teljes. Sajnos azonban eddig még csak Esztergom megye dorogi járásának régészeti topográfiája készült el: Rég. Top. Az okleveles adatokat Zsigmond király uralkodásának végéig, 1437-ig tekintettük át, mert az ekkor fennálló templomok valószínűleg a 14. században épültek.

káig csak kis mértékben változott. Arra törekedtünk tehát, hogy a 14. századi Esztergom megye egyházi viszonyait bemutassuk. Az egyes települések leírásánál a település neve mellett feltüntettük birtokosát a pápai tizedjegyzék készítésének időpontjában, valamint egyházára és/vagy papjára vonatkozó minden 14. századi adatot. Vizsgálatunk eredménye azt mutatja, hogy Esztergom megye kereken száz településén – Esztergomot nem számítva – negyvennyolc templom állt, azaz a települések felén volt egyház. Ez meg egyezik az ország más területén lévő megyék adataival,¹⁵ tehát az érseki székhely közelsége nem jelentett semmiféle előnyt a plébániahálózat sűrűségére nézve.

VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE

A veszprémi egyházmegye 14. századi területi kiterjedését Ortway Tivadar és Nagy Imre rekonstruálta a 19. század végén a pápai tizedjegyzékek alapján.¹⁶ Eredményeiket és az általuk megrajzolt határokat azóta sem vizsgálta meg senki alaposabban, bár köztudott, hogy a pápai tizedjegyzék adatai nem teljesek, illetve Ortway sok helynevet egyáltalán nem, vagy tévesen azonosított.¹⁷ Általánosan elfogadott tény, hogy Esztergom megye déli része a veszprémi püspökséghez tartozott. Az északi határ a Duna mentén húzódott az „Esztergom és Visegrád közé eső részlet kivételével.”¹⁸ Ezt a megállapítást azonban semmi nem indokolja, mert az okleveles források által kirajzolt kép azt mutatja, hogy az esztergomi érsek és káptalan kezében lévő esztergomi terület és Esztergom királyi város kivételével a Dunától délre eső területek Esztergom megyében a veszprémi püspök joghatósága alá tartoztak. Az Esztergom „külterületén”, tőle délkeletre lévő Bajon birtok ugyanis, amely éppen az említett Esztergom és Visegrád közti szakaszon található már a veszprémi egyházmegyéhez tartozott. 1310-ben a veszprémi püspök tiltakozott, mivel bajoni tizedeit Csák Máté foglalta el.¹⁹ 1335-ben pedig az esztergomi káptalan és a veszprémi püspök közt lévő tizedvitában az esztergomi érsek a veszprémi püspöknek ítélte a bajoni szőlőhegy tizedeit.²⁰ A pápai tizedjegyzék plébániái között azért kerülhet-e el Ortway figyelmét Bajon, mert nem a budai főesperesség egyházai között sorolják fel, hanem a fehérvári egyházhoz tartozó papok közt, Bajon ugyanis a kápolnaispánság tartozéka volt.²¹ A Duna déli partján, Esztergomtól keletre lévő Ákospalota és Szamárd birtokon pedig nem állt templom, ezért nem került bele a tizedjegyzékben.²² Ez a terület

15 BAKÁCS 1942–1943. 23. Hont megyére állapította meg, hogy minden második településen állt templom; NÉMETH 1999. 102. Szatmár megyében ugyanezt az arányt állapította meg.

16 ORTVAY I. 286–289. A veszprémi egyházmegye plébániáinak azonosítását Nagy Imre végezte el. Ortway kritikájára: FÜGEDI 1944–46. 118–119.

17 A veszprémi egyházmegye kiterjedésére, határainak változására vonatkozó irodalmat összefoglalta: HERMANN 2011. 35–46. Az egyházmegye középkori határait: 37–38.

18 ORTVAY I. 286.

19 DF 200087. Veszpr. reg. 48.sz.

20 DF 236711., DF 279030. AOkl. XIX. 727.sz.

21 Mon. Vat. I.1. 392. Bajon egy része 1395-ig volt a kápolnaispánság tartozéka, ekkor Zsigmond király az esztergomi érseknek adományozta. DF 237644. ZSO I. 3917.sz.

22 ORTVAY II. 780. Ortway Tivadar a tizedjegyzékben nem szereplő, de 14. században létezett egyházak között sorolja fel Ákospalotát. Ezt egy 1342. évi adattal igazolja (DL 76663. AOkl. XXVI. 172.sz.). Az oklevélben azonban több településről, és az azokon álló egyházakról van szó, ez alapján egyáltalán nem biztos, hogy Ákospalotán is állt templom. Más adatunk a templom létezésére nincs.

csak 1394-ben került az esztergomi érsek kezére, amikor Ákospalotát adományba kapta az uralkodótól, Szamárdot pedig megvásárolta.²³

A veszprémi egyházmegye budai főesperessége területéről – ahová Esztergom megye is tartozott – három egymást követő évből (1333, 1334 és 1335) maradt fenn összeírás. A tizedek összegyűjtésével Raymundus de Bonofato, limoges-i egyházmegyéből származó pap volt megbízva, aki azonban 1334 körül meghalt.²⁴ Számadásait így már nem tudta elkészíteni, csupán jegyzetei maradtak fenn, de sajnos a veszprémi egyházmegyéről készített 1332. évi összeírását nem ismerjük. A következő három év számadásait Jacobus Berengarii írta össze.²⁵ Az ezekben található plébániákat összehasonlítva az okleveles adatokkal, úgy tűnik, hogy a lista teljesnek mondható, csak azok a plébániák hiányoznak belőle, amelyek egyházi birtokon voltak. Így nem szerepel benne a Nyulak-szigeti apácák Csév és Somodor birtoka, a veszprémi püspök Gyermely birtoka, az esztergomi káptalan Kesztölc birtoka, a felhévizi keresztes konvent Mány birtoka és az esztergomi Szent István keresztes konvent Tát birtoka. Az egyházi birtokok közül kettő azonban mégis megtalálható a jegyzékben: az esztergomi káptalan Epöl birtoka és a Nyulak-szigeti apácák Csolnok birtoka. Mindkettő esetében elmondható, hogy viszonylag későn, csak a 13. század második felében kerültek egyházi kézbe, valószínűleg így maradhattak a budai főesperes felügyelete alatt.²⁶ A tizedjegyzékben nem található még Kápa, Mány, Nyék és Nyír. Kápa és Mány egy része a Bástélyi család birtokában volt, elképzelhető, hogy az ezeken lévő templomok Bástélyi filiái voltak. Nyék temploma talán azonosítható Bercse templomával, amely szerepel a tizedjegyzékben. Nyíren pedig csak 1349-ben épült fel a kápolna.²⁷ Összességében tehát elmondható, hogy a három jegyzék adatait összesítő lista, kiegészítve az egyházi birtokokon található templomokkal, teljes képet ad Esztergom megye déli részének 14. századi egyházairól.²⁸

Bajon²⁹ A birtok egy része köznemeseké volt,³⁰ egy része pedig a székesfehérvári egyházhoz, a királyi kápolnaispánsághoz tartozott.³¹ A birtok ez utóbbi részén állt a Szent Márton tiszteletére szentelt parochiális egyház.³² A pápai tizedjegyzékben papját a fehérvári egyházhoz tartozó papok közt sorolják fel: 1334-ben egy Péter nevű papja volt.³³ Plébánosát (rector ecclesie) 1349-ben is említik, amikor Kesztölc plébánosával

23 DF 248569. ZSO I. 3423.sz.; DF 237647. ZSO I. 4353.sz.

24 Mon. Vat. I.1. LVIII. Halála 1333 novemberre és 1334. december 4. között következett be.

25 Mon. Vat. I.1. LXI.

26 Epöl Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II.236–237., Csolnok Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II. 232–233. Ebbe a csoportba tartozik még az esztergomi érsek tulajdonában lévő Héreg is. Templomára egyetlen adat a pápai tizedjegyzék, ahol Hercec néven szerepel. Azonosítása azonban rendkívül bizonytalan, mégis felvettük a 14. századi plébániák közé, mivel egyelőre nem tudjuk megcáfolni a létezését.

27 DF 236714., DF 236716. MES III. 685.

28 Az alább közölt listából négy egyházas hely kimaradt. Bille, Zsidód és Udvarnok templomáról ugyanis tudjuk, hogy a 14. század első évtizedében lerombolták vagy összeomlott, a 14. században már a településekről sincs hír, így nagy valószínűséggel templomukat sem építették újjá. (Történetükre: GYÖRFFY II., 229., 315–316., 318.) Lábatlan 14. századi templomáról egy 1400-ból származó bizonytalan adatunk van. Mivel a templom léte mással nem igazolható, ezt az adatot figyelmen kívül kellett hagynunk. Valószínűleg a 15. század végi templomra és kolostorra utal. (CD X.3. 243., ZSO II. 747.sz.)

29 A település középkori helyére és Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II. 224–225.

30 DL 69958. AOkl. XX. 65.sz. Az oklevél szerint többek között a Szalók nemzetség birtokolt itt.

31 DF 237644. ZSO I. 3917.sz.

32 DF 237650. ZSO I. 4386.sz.

33 Mon. Vat. I.1. 392.

vetekedik az újonnan építendő nyíri kápolna lelki szolgálatának ellátásáért.³⁴ 1397-ben a bajoni plébános egy hordó bort kap az esztergomi káptalantól.³⁵

Bajót A spanyol eredetű Nagymartoni család birtoka.³⁶ Papját a pápai tizedjegyzékben kétszer is említik: 1333-ban Kelemen,³⁷ 1335-ben pedig András.³⁸ Tizedét a veszprémi püspöknek fizette, minden gabonakepe után hét dénárt. 1359-ben a tized megtagadása miatt a veszprémi püspök egyházi büntetéssel sújtotta a bajótiakat, akik ezután megígérték a tized fizetését. A gyermelyi tizedkerületbe tartozott.³⁹ Egyházát és védőszentjét 1418-ban említik, ekkor V. Márton pápa Bajóti Miklós fia Ferenc plébános halála után a Szűz Mária tiszteletére szentelt egyház élére Tatai György fia János papot nevezte ki.⁴⁰

Básztély A köznemes Básztélyi család birtoka.⁴¹ Papja az 1334. évi pápai tizedjegyzék szerint Mihály.⁴² Templomára a 14. századból nincs adatunk.

Bercse Bercsei és Nyéki köznemesek birtoka.⁴³ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben Péter.⁴⁴ Templomára a 14. századból nincs adatunk. Elképzelhető, hogy azonosítható Nyék templomával, ugyanis a két birtoknak 1340-ben közös határa volt.⁴⁵

Csamaszombata Csamaszombatai köznemesek birtoka.⁴⁶ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben Miklós.⁴⁷ Templomára a 14. századból nincs adatunk.

Csév (Kis-) Csévi köznemesek és a Nyulak-szigeti domonkos apácakolostor birtoka.⁴⁸ Ez utóbbinak volt egyháza a településen, amelyet 1336-ban említenek.⁴⁹ A templom 1338-ban is szerepel, amikor a köznemesek és az apácák közt kitört birtokperben tartott határjárás során a határ a templom mellett húzódott egészen a nagy útig. A templom ekkor a Berch nevű domb közelében, a település keleti részén, Valmot (ma Leányvár) birtok felé helyezkedett el.⁵⁰

34 DF 236714., DF 236716. MES III. 685.

35 KOLLÁNYI, 85.

36 Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II. 225–226. Templomára vö. ZOLNAY 1956, aki a templom védőszentjeként Szent Simont és Júdát említi, ezt a titulust azonban csak a 18. században említik először.

37 Mon. Vat. I.1. 373.

38 Mon. Vat. I.1. 392.

39 DF 200215. Veszpr. reg. 507.sz.

40 Mon. Veszpr. III. 13.

41 GYÖRFFY II. 226–227.

42 Mon. Vat. I.1. 385.

43 GYÖRFFY II. 228.

44 Mon. Vat. I.1. 373., 384.

45 DF 236912. AOkl. XXIV. 254.sz., 264.sz.

46 GYÖRFFY II. 305. A település Árpád-kori neve Örséj volt.

47 Mon. Vat. I.1. 373., 385.

48 GYÖRFFY II. 230–232. A 14. században már jól megkülönböztethető a forrásokban a két Csév: a mai Piliscsév helyén állt Csév, és a mai Dág határában volt Kiscsév. Ez utóbbi volt a Nyulak-szigeti apácák birtoka.

49 DL 3017. AOkl. XX. 392.sz.

50 DL 16749., DL 3117. AOkl. XXII. 89.sz., 154.sz.

Csolnok A Nyulak-szigeti domonkos apácák birtoka.⁵¹ A pápai tizedjegyzék szerint papja 1333-ban és 1334-ben István.⁵² 1337-ben valószínűleg ugyanezt az Istvánt említik csolnoki alesperesként.⁵³ A veszprémi egyházmegyébe tartozott, de miután a Nyulak-szigeti apácák tizedmentességet élveztek, nem fizették a dézsmát a veszprémi püspöknek. A püspök azonban a mentességet nem vette figyelembe, ez ellen az apácák már 1413-ban is tiltakoztak.⁵⁴ A tiltakozásnak valószínűleg nem lett eredménye, mivel 1420-ban a tized megtagadása miatt a veszprémi káptalan interdictummal sújtotta a csolnokiakat, ezért halottjaik hosszabb időn keresztül temetetlenül feküdtek parochiális egyházukban. Az uralkodó utasítására a veszprémi káptalan kénytelen volt feloldani az interdictumot.⁵⁵

Dág Köznemesek birtoka.⁵⁶ 1262-ben említik az akkor még királyi tulajdonban lévő Szent Mihály egyházát, amely egy kiszáradt mocsár közelében volt.⁵⁷ A pápai tizedjegyzék szerint papja 1333-ban Miklós.⁵⁸ Templomára a 14. századból nincs adatunk.

Epöl Az esztergomi káptalan birtoka.⁵⁹ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban Balázs.⁶⁰ Templomára a 14. századból nincs adatunk.

Gyermely A veszprémi püspök birtoka.⁶¹ Egyházát már 1184 körül említik.⁶² A veszprémi püspökség egyik tizedkerületének központja.⁶³ 1401-ben Vítus a plébánosa (ecclesie parochialis rector), aki egyben alesperes is.⁶⁴ Az 1524-ben készült urbárium szerint védőszentje Szent Lőrinc volt.⁶⁵

Héreg Az esztergomi érsek birtoka.⁶⁶ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban Mihály.⁶⁷ Templomára a 14. században nincs adat.

51 GYÖRFFY II. 232–233.

52 Mon. Vat. I.1. 373., 384.

53 DL 37366. AOkI. XXI. 394.sz.; DL 3078. AOkI. XXI. 415.sz.

54 DL 10106. ZSO IV. 1017.sz.

55 DL 10936. ZSO VII. 1834.sz.

56 GYÖRFFY II. 233–234.

57 DL 50330. RA 2636.sz.

58 Mon. Vat. I.1. 373.

59 GYÖRFFY II. 236–237.

60 Mon. Vat. I.1. 373.

61 GYÖRFFY II. 291.

62 DF 200604. Mon. Veszpr. I. 5.

63 DF 200215. Veszpr. reg. 507.sz.

64 DL 50169. ZSO II. 1082.sz.

65 KREDICS-SOLYMOSSI 1993. 83–86. Ajándékot Szent Lőrinc napján kellett adni a jobbágyoknak, ez a többi birtok esetében is kivétel nélkül a védőszent napja volt.

66 GYÖRFFY II. 292.

67 Mon. Vat. I.1. 373. Az azonosítása rendkívül bizonytalan. A Mon. Vat.-ban szereplő Merecy alakot, Györffy György javította Herecy-re, azonban azonosítás még így sem meggyőző.

Kápa⁶⁸ A Bászteleyi nemesek birtoka. 1339-ban a Bászteleyiak birtokmegosztásánál Eghazaskapa névén szerepel, tehát volt temploma.⁶⁹ Templomára más adat a 14. században nincs.

Keszölc Az esztergomi káptalan birtoka.⁷⁰ Plébánosát (rector ecclesie) 1349-ben említik, amikor Bajon plébánosával vetekedik, hogy Nyír birtok lelki szolgálatait elláthassa.⁷¹ Templomára a 14. században más adat nincs.

Mány⁷² A Bászteleyi nemesek és a felhévizi keresztes konvent birtoka. Az egyházra csak a település nevéből következtethetünk, ugyanis 1339-ben ugyanis Zentmartunmaan-nak nevezik.⁷³ 1402-ben említik a felhévizi keresztes konvent Zenthmiclosmányaia nevű birtokát.⁷⁴ Mányon tehát két templom is volt: a Bászteleyiak birtokán Szent Márton, a felhévizi keresztes konvent birtokán Szent Miklós tiszteletére.

Mogyorós A Zovárd nemzetség birtoka.⁷⁵ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1334-ben Miklós.⁷⁶ 1356-ban Szent János tiszteletére emelt kőtemplomát említik.⁷⁷ A birtok 1360-ban az óbudai Szűz Mária kolostor birtokába került.⁷⁸ Mivel a kolostornak tizedmentessége volt, Mogyorós lakói nem fizettek tizedet a veszprémi püspöknek, ezért 1384-ben interdictum alá helyezte őket. Miután azonban a mogyorósiak megígérték, hogy a jövőben fizetni fogják a tizedet, Benedek veszprémi püspök 1384. szeptember 8. körül személyesen oldotta fel az interdictum alól a templomot és a temetőt. Templomának védőszentje Szent János evangélista.⁷⁹

Neszmély A Zovárd nemzetség birtoka, majd 1339-ben Lajos király nevelője, Miklós és testvérei kapják meg.⁸⁰ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben János.⁸¹ 1359-ben a veszprémi püspök egyházi büntetéssel sújtotta a falut, mivel a minden egyes gabonakepe után járó hét dénár tizedet nem fizette meg. Miután a neszmélyiek megígérték a tized fizetését, a püspök feloldotta az interdictumot. Neszmély a gyeermelyi tizedkerülethez tartozott.⁸² Templomára a 14. században nincs adat.

68 Árpád-kori történetére: GYÖRFFY II. 293–294.

69 DL 7543. AOkI. XXIII. 222.sz., 285.sz. Egyházaskápnak említik még 1341-ben is vö. 1341.01.05.: DL 3340., DL 101843. AOkI. XXV. 7.sz.; 1341.08.20.: DL 101847. AOkI. XXV. 579.sz.; 1341.09.25.: DL 3327. AOkI. XXV. 338.sz., 523.sz. 675.sz.

70 GYÖRFFY II. 295.

71 DF 236714., DF 236716. MES III. 685.

72 GYÖRFFY II. 299.

73 DL 7543. AOkI. XXIII. 222.sz., 285.sz.

74 DL 101848. ZSO II. 1572.sz.

75 GYÖRFFY II. 299–300.

76 Mon. Vat. I.1. 385.

77 DL 4614. AOkI. XL. 285.sz.

78 DL 4912. CD IX.3. 145–147.

79 DL 7097.

80 GYÖRFFY III. 444.

81 Mon. Vat. I.1. 373., 384.

82 DF 200215. Veszpr. reg. 507.sz.

Nyék Nyéki és Bercsei nemesek birtoka.⁸³ Templomát először 1405-ben említik, ekkor a patrónusa Nyéki Lőrinc fia János, védőszentje pedig Szűz Mária.⁸⁴ Ugyanezt az egyházat említik 1418-ban is.⁸⁵ 1424-ben a Szűz Mária egyházat és temetőjét (cimiterium) említik. A templomtól nyugatra egy út volt, amely mellett Lőrinc fia János – akkor már elhagyott – háza állt.⁸⁶ Elképzelhető, hogy Bercse birtok templomával azonosítható, ugyanis 1340-ban Nyéknek és Bercsének közös határa volt.⁸⁷

Nyír Benk fia Alarch birtoka,⁸⁸ de 1340-ben Mesko veszprémi püspöknek is van itt birtoka.⁸⁹ 1349-ben Benk fia Alarch mostohaapja, Petych kéri, hogy Nyír birtokán kápolnát építhessen. A kápolna felügyeleti jogáért Kesztölc és Bajon plébánosa is vetekedett, de a viszály megszüntetése érdekében és a birtokok közti nagy távolság miatt János, veszprémi püspök végül engedélyezte egy pap (sacerdos) működését, és átengedte számára a birtokon szedett tized negyedének felét.⁹⁰

Piszke Piszkei nemesek birtoka.⁹¹ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben László.⁹² Templomára a 14. században nincs adat.

Sáp (Úr-) Királyi birtok.⁹³ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban Pál, 1334-ben Kelemen.⁹⁴ Templomára a 14. századból nincs adat.

Somodor A Nyulak-szigeti apácák birtoka.⁹⁵ Templomát először 1407-ben említik, ekkor patrónusai a Nyulak-szigeti apácák, védőszentje pedig Szent Kereszt.⁹⁶

Tát Az esztergomi Szent István keresztes konvent birtoka.⁹⁷ Szent György tiszteletére szentelt egyházat már 1181-ben említik.⁹⁸ A 13. század végén a veszprémi püspök pereskedett az esztergomi Szent István keresztesekkel Tát egyházáért, amelyet 1304-ben a kirendelt pápai bíró a veszprémi püspöknek ítél.⁹⁹ Az esztergomi keresztesek erre „válaszul” lerombolták a Szent György kápolnát, de végül átengedték a birtokot.¹⁰⁰ 1342-ben azonban újra az esztergomi keresztesek birtoka.¹⁰¹ Templomára a 14. században nincs adat.

83 GYÖRFFY II. 302.

84 DF 236914., DF 2236930. ZSO II. 4302.sz.

85 DF 236931., DF 236930. ZSO VI. 1897.sz.

86 DF 236928., DF 236930., DF 236938. ZSO XI. 838.sz.

87 DF 236912. AOkI. XXIV. 254.sz., 264.sz.

88 GYÖRFFY II. 303–304.

89 DF 209033. AOkI. XXIV. 217.sz., 552.sz.

90 DF 236714., DF 236716. MES III. 685.

91 GYÖRFFY II. 306.

92 Mon. Vat. I.1. 373., 384.

93 Az uralkodó 1402-ben adományozza el: DF 274129. ZSO II. 1977.sz.

94 Mon. Vat. I.1. 373., 385. Györffy II. 307–308. Az 1333. évi adatot Sárissáp egyházára vonatkoztatja, mivel az 1333-ban és 1334-ben szereplő plébánosok nem azonosak.

95 GYÖRFFY II. 309.

96 DL 9300. ZSO II. 5405.sz.

97 GYÖRFFY II. 314.

98 DL 4581. HO VIII. 9.

99 DF 262492. Veszpr. Reg. 23.sz.

100 DF 200144. MES III. 717–718.

101 DL 40897. AOkI. XXVI. 617.sz.

Tolna Tolnai nemesek birtoka.¹⁰² Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1334-ben Péter.¹⁰³ Templomára a 14. században nincs adat.

Újfalú (Nyerges-)¹⁰⁴ A spanyol eredetű Nagymartoni család birtoka.¹⁰⁵ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333-ban és 1334-ben Saul.¹⁰⁶ 1359-ben a veszprémi püspök egyházi büntetéssel sújtotta Újfalut, mivel a minden egyes gabonakepe után járó hét dénár tizedet nem fizette meg. Miután az újfalusiak megígérték a tized fizetését, a püspök feloldotta az interdictumot. Újfalú a gyermelyi tizedkerületbe tartozott.¹⁰⁷ Templomára a 14. században nincs adat.

ESZTERGOMI FŐEGYHÁZMEGYE

Az esztergomi főegyházmegyéről csupán egy évben készült pápai tizedjegyzék. Az összeírást ugyanis Raymondus de Bonofato-nak kellett volna elvégeznie, aki azonban korai halála miatt nem tudta ezt megtenni, így csak az 1332-ben vagy 1333-ban készült összeírás maradt fenn.¹⁰⁸ Bár a főegyházmegye plébániái főesperességenként rendezve található meg benne, az Esztergom megyei és Esztergom városi plébániák látszólag rendezetlenül kerültek összeírásra. Esztergom megye plébániái a székesegyházi főesperességbe tartoztak, amelynek élén a mindenkor Szent Györgyről nevezett prépost állt. A prépostság alapítása Jób érsek idejére tehető, de a 14. század első évtizedeiben már nagy szegénységben volt, feladatát sem igen tudta ellátni. 1337-ben Csanád esztergomi érsek szervezte újjá a testületet, megerősítette a jövedelmeire vonatkozó korábbi adományokat, és újjakkal is ellátta. Mivel a Szent György egyház prépostja volt a Szent Adalbert egyház székesegyházi főesperese, megújította a Lodomér érsek által biztosított egyházi joghatóságot is Esztergom város felett.¹⁰⁹ Ez a kiváltság tehát nem volt újkeletű, már a 13. század óta éltek vele a prépostok. A Csanád érsek adománya előtt négy-öt évvel készült pápai tizedjegyzékben ezért szerepelnek az Esztergom megyei plébániák Szent György főesperesség (archydiaconatus Sancti Georgii) néven.¹¹⁰ Ami viszont mindenképpen figyelmet érdemel, hogy a főesperesség plébániái közt szinte csak az esztergomi érsek vagy káptalan tulajdonában lévő egyházakat találunk. Egyetlen kivétel Kőbölkút egyháza, amelynek azonosítása azonban rendkívül bizonytalan.¹¹¹ Esztergom megye többi egyháza, amely köznemesi kézen lévő birtokokon állt, nem szerepel a főesperesség plébániái közt, és más főesperességeknél sem találjuk őket. Egyelőre nem tudjuk a magyarázatát, hogy ez a kilenc egyház (Bart, Béla, Bény, Karva, Kural, Libád, Mocs, Ösztövérfalu, Kistata) miért maradt ki a jegyzékből.¹¹² Elképzelhető, hogy Raymondusnak

102 GyÖRFFY III. 460.

103 Mon. Vat. I.1. 385.

104 GyÖRFFY II. 316.

105 1346-ban: DL 3851., DL 12993. AOkl. XXX. 503.sz., 504.sz.

106 Mon. Vat. I.1. 373., 385.

107 DF 200215. Veszpr. reg. 507.sz.

108 Mon. Vat. I.1. LVIII. és LX.

109 DF 238014. AOkl. XXI. 197.sz.

110 Mon. Vat. I.1. 231–232.

111 Mon. Vat. I.1. 232. Bultuc (Gbulenti) néven szerepel, és egyháza más adat nincs a 14. századból.

112 Pázmány Péter 1629-ben készített összeírásában már szerepelnek ezek az egyházak is. Pázmány három középkori forrás alapján állította össze a listát, amelyek közül az egyik egy plébániákat tartalmazó

már nem maradt ideje elvégezni az összeírást, egy későbbi időpontban szeretne volna pótolni, a halál azonban megakadályozta ebben.¹¹³

Bart Barti nemesek,¹¹⁴ majd a király birtoka. Szent Kereszt tiszteletére szentelt templomát 1326-ban említik.¹¹⁵

Béla Bélaai nemesek birtoka.¹¹⁶ Templomára az első adatot 1424-ből ismerjük, amikor a birtokot Eghazasbela-ként említik. Az ugyanekkor lezajlott határjárásban szerepel a templom, amelynek keleti felén Péter háza állt, nem messze tőle pedig egy tó volt.¹¹⁷

Bény A Hontpázmány nemzetség birtoka, aki premontrei monostort épített itt Szűz Mária tiszteletére.¹¹⁸ 1391-ben említik, hogy a kéttornyú monostor mellett egy torony nélküli plébániaegyház is van a birtokon.¹¹⁹

Búcs Az esztergomi érsekség birtoka.¹²⁰ Szűz Máriáról nevezett egyházát 1208-ban említik, ekkor hozzá tartozott Mocs kápolnája is.¹²¹ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Lőrinc.¹²² Templomára a 14. századból nincs adat.

Esztergom-Királyi Város¹²³ A 14. században a város hat plébániatemplomát említik:

Szent Kereszt: A Szent Kereszt egyház plébánosa a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Miklós, akinek évi jövedelme négy márka.¹²⁴ 1337-ben említik a Szent Kereszt templomhoz vezető utat.¹²⁵ 1366-ban a Szent Kereszt egyház temetőjét (cymiterii ecclesie sancte crucis) említik.¹²⁶ A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébánia-templomok között is.¹²⁷ 1389-ben szintén említik a templomhoz vezető utat.¹²⁸

regestrum volt, amelyet Pázmány igen réginek (antiquissimae) említ, de sajnos nem tünteti fel, melyik évből származott. vö. *Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCCXXXIV*. Pars secunda. Ed. Carolus, Péterffy. Posonii, 1742. 265–269.

113 Mivel tanulmányunkban az Esztergom megye területén volt plébániák és leányegyházak összegyűjtésére törekedtünk, az alábbi összeírásban nem tüntettük fel a káptalanokat, prépostságokat és a szerzetesrendházakat, így hiányoznak belőle az Esztergom város területén lévő rendházak, az esztergomi Szent Adalbert székesegyház, a Szent György prépostság, a Szent Tamás prépostság és Esztergom-Szentkirály is.

114 GYÖRFFY II. 226.

115 DL 90910. AOkl. X. 513.sz. (A regesztában a templom titulusa nem szerepel.)

116 GYÖRFFY II. 227.

117 DL 95198. ZSO XI. 472.sz.

118 GYÖRFFY II. 227–228.

119 DF 236961., DF 236962. ZSO I. 2222.sz.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Tizenkét apostol (BUCKO 1939. 125.)

120 GYÖRFFY II. 229.

121 DF 236281. MES I. 186.

122 Mon. Vat. I.1. 232.

123 GYÖRFFY II. 250–269. Az Árpád-kori templomok felsorolása: GYÖRFFY II. 268.

124 Mon. Vat. I.1. 224.

125 DL 3045. AOkl. XXI. 86.sz.

126 DL 5442.

127 DF 236306.

128 DL 7532. ZSO I. 928.sz. A Györffy II. 268. említett Szent Háromság titulus téves olvasaton alapul, amelyet már a Rég. Top. 138. is említ.

Szent Lőrinc: Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Márton, akinek évi jövedelme hét márka.¹²⁹ 1353-ban Szerecsen Jakab kúriája a Szent Lőrinc templom körzetében (in parochia ecclesie Laurentii martiris) volt.¹³⁰ A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok között is.¹³¹

Szent Miklós: Papja jövedelme a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül húsz márka.¹³² A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok között.¹³³ 1380-ban plébánosa az esztergomi érsek rendeletére járt el.¹³⁴ 1406-ban plébánosa László.¹³⁵

Szent Péter apostol: Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül András, akinek évi jövedelme hét márka.¹³⁶ 1366-ban említik a Szent Péter apostol templom mellett lévő nagy utcában (in platea maiori prope ecclesiam beati Petri apostoli) álló házat, amelynek északi oldalán egy kis utca volt, amely a Duna felé vezetett.¹³⁷ A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok között is.¹³⁸ Valószínűleg közelében állt az esztergomi káptalan 1397-ben említett háza, amely szomszédságában Farnadi Péter telke volt.¹³⁹

Mária Magdolna: Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül György, akinek jövedelme körülbelül három márka.¹⁴⁰ A templom szerepel az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok között.¹⁴¹

Szent Jakab: A templom az 1372-ben felsorolt plébániatemplomok közt szerepel.¹⁴²

A 14. század első felében tehát a pápai tizedjegyzék adatai alapján a város legnagyobb plébániája a Szent Miklós egyház volt, amelynek évi jövedelme elérte a húsz márkát. Ezt követte a Szent Lőrinc és a Szent Péter egyház évi hét-hét márka jövedelemmel, majd a Szent Kereszt egyház évi négy márka és a Mária Magdolna egyház évi három márka jövedelemmel. A Szent Jakab egyház valószínűleg csak a 14. század második felében épülhetett. 1397-től a korábbi hagyományokat követve minden Esztergom városi plébánosnak együtt kellett vonulnia vasárnaponként és Szent Adalbert ünnepén zászlókkal és feszülettel az esztergomi székesegyházhoz, ahol részt vettek a misén és a körmenetben.¹⁴³

Esztergom-Kovácsi Esztergom-Királyi város része.¹⁴⁴ 1297-ben még három egyháza volt: Szent Mihály, Szent János evangélista és Szent Kozma és Damján templom.¹⁴⁵ 1314-ben azonban a Szent Mihály templom már nem szerepel,¹⁴⁶ és később sem említik.

129 Mon. Vat. I.1. 224.

130 DL 69236.

131 DF 236306.

132 Mon. Vat. I.1. 216.

133 DF 236306.

134 DF 248768.

135 DF 237989. ZSO II. 4848.sz.

136 Mon. Vat. I.1. 224.

137 DL 5442.

138 DF 236306.

139 KOLLÁNYI, 100.: de domo sita circa sanctum Petrum in vicinitate Petri de Farnad

140 Mon. Vat. I.1. 224.

141 DF 236306.

142 DF 236306.

143 KOLLÁNYI, 271.

144 GYÖRFFY II. 271–273.

145 DF 237970. MES II. 397–398.

146 DF 237974. MES II. 699–700.

Papjai a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Pál, a Szent Kozma és Damján templom plébánosa, akinek éves jövedelme három márka, és András, a Szent János evangélista templom plébánosa, akinek éves jövedelme másfél márka.¹⁴⁷ 1372-ben a Szent Kozma és Damján templomot már a csöti városrész egyházaként említik, Kovácsi plébániája pedig a Szent János evangélista tiszteletére szentelt egyház.¹⁴⁸ 1397-ben a Szent János evangélista templom környékén van az esztergomi káptalan egyik tizedszedő helye.¹⁴⁹

Esztergom-Petyen Az esztergomi érsek birtoka.¹⁵⁰ 1337-ben Csanád esztergomi érsek a falu dézsmáját a Szent György prépostságnak adta. A falu templomának papját (presbiter) patrónusi jogával élve az esztergomi érsek választotta ki, de a prépost a főesperesi jogokat gyakorolhatta felette. A szentségeket a presbiter szolgáltatta ki, de a kanonokok és a prépost minden héten miséket és egyéb isteni szolgálatokat tarthattak templomában.¹⁵¹

Esztergom-Szentanna Az esztergomi káptalan birtoka.¹⁵² Nevét az ágostonos rend Szent Anna egyházáról kapta, amelyet 1349-ben Erzsébet királyné állított helyre.¹⁵³ Körzetében az Árpád-korban még örmények laktak, innen kapta Esztergom-Örmény nevét, a 14. századtól kezdve azonban Szentanna néven említik.¹⁵⁴ Plébániatemploma Keresztelő Szent János tiszteletére épült, és a Szenttamás-hegy lábánál állt. 1359-ben említik először, ekkor Chato János a plébánosa (rector parochialis ecclesie).¹⁵⁵ Templomát 1372-ben¹⁵⁶ és 1408-ban¹⁵⁷ is említik. 1397-ben plébánosa részt kapott az esztergomi szőlő-hegy tizedéből.¹⁵⁸ 1434-ben plébánosa Lőrinc.¹⁵⁹

Esztergom-Szentpál Az esztergomi Szent Istvánról nevezett keresztes rend és az esztergomi érsek birtoka.¹⁶⁰ Egyházát először 1314-ben említik.¹⁶¹ Plébánosa a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Miklós, akinek éves jövedelme három márka.¹⁶² Valószínűleg ugyanezt a Miklós plébánost (sacerdos) említik 1335-ben, akinek házai Szentpál falu északi részén voltak.¹⁶³ 1372-ben már hozzátartozhatott Esztergom-Sziget is, mert a templomot a két városrészrel együtt említik.¹⁶⁴

147 Mon. Vat. I.1. 224.

148 DF 236306.

149 KOLLÁNYI, 85.

150 GYÖRFFY II. 275.

151 DF 238014. AOkI. XXI. 197.sz.

152 GYÖRFFY II. 273–274.

153 THEINER I. 772–773.

154 GYÖRFFY II. 274. szerint papja szerepel a pápai tizedjegyzékben. Az ott említett Keresztelő Szent János egyház azonban a nyitrai főesperességbe tartozott, ami semmiképpen sem igaz Esztergom-Szentannára. A templom egyébként valószínűleg 1349 és 1359 között épült.

155 BOSSÁNYI II. 353–354.

156 DF 236306.

157 DF 236412. ZSO II. 5922.sz.

158 KOLLÁNYI, 85.

159 DF 238317.

160 GYÖRFFY II. 283.

161 MES II. 699.

162 Mon. Vat. I.1. 224.

163 DF 248557. AOkI. XIX. 390.sz.

164 DF 236306.

Esztergom-Újváros Az esztergomi érsek birtoka.¹⁶⁵ Szent László tiszteletére szentelt templomát először 1372-ben említik.¹⁶⁶ Az 1397. évi vizitációs jegyzőkönyv szerint az Esztergom-újvárosi plébános Szőgyén tizedeinek negyedét kapta.¹⁶⁷ 1400-ban IX. Bonifác pápa búcsút engedélyezett számára.¹⁶⁸ 1425-ben István a plébánosa, aki egy szőlőt hagyott az egyháza.¹⁶⁹ Ezt a szőlőt 1428-ban a Szent László templom gondnokai (vitrici), Bíró Miklós és Gyürki Mihály eladták, hogy az árát a templom felújítására fordíthassák, mert már nagy szükség volt rá.¹⁷⁰ 1429-ben említik János nógrádi főesperes házát, amely a templom déli oldalán volt.¹⁷¹

Farnad Az esztergomi érsek birtoka.¹⁷² 1320-ban a farnadi egyház üresedésben volt.¹⁷³ Templomára a 14. századból nincs adat.¹⁷⁴

Gyarmat (Kóhid-) Az esztergomi káptalan birtoka.¹⁷⁵ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Pál.¹⁷⁶ 1400-ban említik Jakab gyarmati plébánost.¹⁷⁷ 1418-ban is szerepel a gyarmati plébános egy tizedperben.¹⁷⁸

Kakat Az esztergomi érsek birtoka.¹⁷⁹ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Lukács.¹⁸⁰ Templomára a 14. századból nincs adat.

Karva Karvai nemesek birtoka.¹⁸¹ 1409-ben említik Szent Lőrinc tiszteletére szentelt templomát, amelynek patrónusi jogát Karvai Gyuked fia Zsigmond átadta nővérének, Katalinnak és férjének, Nazdroycz-i Péter fia Tamásnak.¹⁸²

165 GYÖRFFY II. 287.

166 DF 236306.

167 KOLLÁNYI, 84.

168 DF 237307. ZSO II. 242.sz.

169 DF 228143. ZSO XII. 65.sz.

170 DF 237988. Esztergomi főkáptalan, 196–197.

171 DF 209079., DF 237256.

172 GYÖRFFY II. 289.

173 Mon. Vat. I.1. 17.

174 A Györffy György által idézett pápai tizedjegyzék adata (Mon. Vat. I.1. 187.) nem vonatkozhat az Esztergom megyei Farnadra, mert a nyitrai főesperesség plébániái között sorolják fel.

175 GYÖRFFY II. 290.

176 Mon. Vat. I.1. 231.

177 DF 237985. ZSO II. 9.sz.

178 DL 43382. ZSO VI. 1393.sz.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Szent Mihály. (Bucko 1939. 125.)

179 GYÖRFFY II. 293.

180 Mon. Vat. I.1. 232.

181 GYÖRFFY II. 294.

182 DL 71790., DL 39234., DL 69179. ZSO II. 6713.sz., 6744.sz.; A templomában található síremlékre: Orbán 1869. 492–497. (képpel) Az ezen szereplő évszám azonban valószínűleg téves, 1400-ban ugyanis a Lábatlani családnak nincs nyoma.

Kéménd Az esztergomi érsek birtoka.¹⁸³ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Salamon.¹⁸⁴ 1418-ban említik Szent György tiszteletére szentelt egyházának plébánosát, Lászlót.¹⁸⁵

Kéty Az esztergomi érsek birtoka.¹⁸⁶ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül István.¹⁸⁷ Templomára a 14. században nincs adat.

Köbölkút Köbölkúti nemesek birtoka.¹⁸⁸ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Mátyás.¹⁸⁹ Templomára a 14. században nincs adat.¹⁹⁰

Kurali Kurali nemesek birtoka.¹⁹¹ 1384-ben már lakatlan, ekkor Szent Kereszt tiszteletére szentelt templomával együtt Kővágóörsi Miklós fia György, Demeter esztergomi érsek familiárisa kapta meg.¹⁹²

Libád Libádi nemesek birtoka.¹⁹³ 1325-ben említik kőből készült, Szent Kereszt tiszteletére szentelt templomát, amelyet – állítása szerint – Libádi Rophayn öse építtetett.¹⁹⁴

Mocs Nemesek birtoka.¹⁹⁵ 1208-ban kápolnája a búcsi templom filiája.¹⁹⁶ 1293-ban említik a nyugati részén álló Mindenszentek tiszteletére szentelt templomot.¹⁹⁷ 1383-ban is említik kőtemplomát harangtoronnyal.¹⁹⁸

Muzsla Muzslai nemesek és az esztergomi érsek birtoka.¹⁹⁹ Egyházának papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Mihály.²⁰⁰ 1337-ben temploma a muzslai nemesek birtokrészén állt, és Szent István első vértanú tiszteletére volt felszentelve.²⁰¹

183 GYÖRFFY II. 294–295.

184 Mon. Vat. I.1. 231.

185 DL 43382. ZSO VI. 1393.sz.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Szent Márton. (BUCKO 1939. 125.)

186 GYÖRFFY II. 295–296.

187 Mon. Vat. I.1. 232.

188 GYÖRFFY II. 297.

189 Mon. Vat. I.1. 232.

190 Az 1562.évi vizitáció szerint templomának titulusa: Szent Péter és Pál. (BUCKO 1939. 125.)

191 GYÖRFFY II. 297–298.

192 DL 100196., DL 100199.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Mindenszentek (BUCKO 1939. 125.)

193 GYÖRFFY II. 299.

194 DF 236537. MES III. 70–72.

195 GYÖRFFY III. 441.

196 DF 236281. MES I. 187.

197 DL 1374.

198 DL 50109.

199 GYÖRFFY II. 301.

200 Mon. Vat. I.1. 232.

201 DF 237912., DL 316. AOKI. XXI. 456.sz.; Az 1562. évi vizitáció szerint templomának titulusa: Szűz Mária (BUCKO 1939. 125.)

Nána A Nána-Beszter nemzetség és az esztergomi káptalan faluja.²⁰² Templomát 1228-ban említik, védőszentje Szent Gál.²⁰³ Papja a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Egyed.²⁰⁴ Templomára a 14. századból nincs adat.

Ösztövérfalu Nemesek birtoka.²⁰⁵ 1345-ben a köbölküti nemesek fegyveresen megáttámadták Miklós, ösztövérfalui papot (plebanus, sacerdos), aki kápolnájában (capella) az oltárnál misézett, az oltár díszzeit elpusztították, a misekendőket (corporalia) a földre szórták, a viaticum-ot hatalmaskodva elvitték, és Miklós plébánost is megölték volna, ha az ösztövériek nem sietnek a segítségére.²⁰⁶ Mindezt azonban a köbölkütiak tagadták, és erre a következő évben esküt is tettek.²⁰⁷

Szógyén Az esztergomi érsek faluja.²⁰⁸ Magyar és német hospesek lakták, eszerint nevezték Magyarszógyénnek és Németszógyénnek. 1291-ben Magyarszógyében köböl épült, Szent Mihály tiszteletére szentelt templom volt, Németszógyénben pedig fából épült kápolna. 1291-ben az esztergomi érsek engedélyezte, hogy Németszógyénben is épüljön egy kőtemplom, de az anyaegyház továbbra is Magyarszógyénben maradt, amelynek a német hospesek két márkát, papjuk egy márkát volt köteles fizetni. A gabonadézsmá negyedén a magyarszógyéni és a németszógyéni pap köteles volt megosztani.²⁰⁹ Plébánosai a pápai tizedjegyzék szerint 1333 körül Jakab (Segimon) és János (Sedino), akik közül valószínűleg János a magyarszógyéni pap, mert az ő egyháznak tizede kétszerese a Jakab által fizetett tizednek.²¹⁰

Tata (Kis-) Nemesek birtoka.²¹¹ 1230-ban említik Szent Móric tiszteletére szentelt templomát.²¹² Templomára a 14. századból nincs adat.²¹³

KRISZTINA TÓTH

THE CHURCHES OF ESZTERGOM COUNTY IN THE 14TH CENTURY

In the life of the medieval villages the church played a prominent role. In the middle of the 14th century, the economic and the social transformations are restructured not only the settlement network of Hungary, but also the organization of parishes. This system has not changed much until the middle of 16th century, so it is worth to learn about the conditions of 14th century in greater detail. We have fortunately the list of papal titles which can be completed with the charters' data, and so we can be obtained a relatively accurate picture of the contemporary status. We have not yet had a comprehensive description about the medieval churches of Eszter-

202 GYÖRFFY II. 301–302.

203 DF 236756. MES I. 268–269.

204 Mon. Vat. I.1. 232.

205 GYÖRFFY II. 305.

206 DL 58520. AOkl. XXIX. 713.sz.

207 DL 58521. AOkl. XXX. 22.sz.

208 GYÖRFFY II. 312–313.

209 CD VI.1. 164–166.

210 Mon. Vat. I.1. 232.; Az 1562-ben készült canonica visitatio szerint templomának titulusa: Szent Mihály (BUCKO 1939. 124.)

211 GYÖRFFY II. 314–315.

212 DF 236723. MES I. 273.

213 MEZŐ 2003. 357. szerint temploma valószínűleg a Kőhidgyarmati templommal azonosítható.

gom county. Until the 16th century, the county is belonged to two diocese: the areas in the south of the Danube – except the city of Esztergom – are belonged to the diocese of Veszprém, the areas in the north of the Danube with the city of Esztergom are belonged to the archdiocese of Esztergom. The results of our study show that in the 14th century the hundred settlements of Esztergom county - not counting Esztergom - had forty-eight churches, so every second village had a church. This is the same as in the other counties of Hungary, so the archbishop's residence proximity is not reported any advantage in the density of parish network.

RÖVIDÍTÉSEK

Levéltárak, forráskiadványok

- DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (internetes elérés: www.hungaricana.hu/oklevelek)
- DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (internetes elérés: www.hungaricana.hu/oklevelek)
- AOkl. = Anjou-kori oklevéltár. *Documenta res Hungaricas tempore regis Andegavensium illustrantia* I–XV., XVII., XIX–XXIX., XXXI., XXXIV., XXXVIII. Szerk.: Almási Tibor, B. Halász Éva, Blazovich László, Géczy Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Budapest – Szeged, 1990–2013.
- BOSSÁNYI = BOSSÁNYI Árpád: *A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai*. Avignoni korszak I–II. Budapest, 1916–1918.
- CD = Fejér, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi I–XI. Budaë, 1829–1844.
- Esztergomi főkáptalan = Az esztergomi főkáptalan fekvő s egyéb birtokaira vonatkozó okmányok tára. Pest, 1871.
- HO = Hazai okmánytár. *Codex diplomaticus patrius* I–III. Kiadják: Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr, 1865–1866. IV. Kiadják: Nagy Imre – Stummer Arnold – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr, 1867. V. Kiadják: Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghely Dezső. Győr, 1873. VI–VII. Kiadják: Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghely Dezső. Budapest, 1876–1880. VIII. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1891.
- KOLLÁNYI = KOLLÁNYI Ferencz: *Visitatio capituli E. M. Strigoniensis anno 1397*. In *Történelmi Tár* 54. (1901.) 71–106., 239–272.
- KREDICS–SOLYMOSI 1993. = KREDICS László – SOLYMOSI László: *A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma*. Budapest, Akadémiai, 1993.
- MES = *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* I–II. Ed. Ferdinandus Knauz. Strigonii, 1874–1882. III. Ed. Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii, 1924. IV. Ed. Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hegedűs, Tiburtius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli. Strigonii – Budapestini, 1999.
- Mon. Vat. I.1. = *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria*. Pápai tized-szedők számadásai 1281–1375. [Ed.: Fejérpataky László.] Bp., 1887. (*Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia* I.1.)
- Mon. Vespr. = *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis*. I–III. Budapest, 1896–1902.
- RA = SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván: *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. Budapest, 1923–1987.

- THEINER = *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. Tomus I-II. Ed.: THEINER, Augustinus. Romae, 1859–1860.
- Veszpr.reg. = KUMOROVITZ L. Bernát: *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Bp., 1953. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 2.)
- ZSO = Zsigmondkori oklevéltár. I-II. Szerk.: Mályusz Elemér. III-VII. Szerk.: Borsa Iván. VIII-IX. Szerk.: Borsa Iván – C. Tóth Norbert. X. Szerk.: C. Tóth Norbert. XI. Szerk.: Neumann Tibor – C. Tóth Norbert. XII. Szerk.: C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint. Budapest, 1951–2013.

IRODALOM

- BAKÁCS 1942–1943 = BAKÁCS István János: *Hont vármegye középkori egyházas helyei*. Regnum 1942–1943. (V.köt.) 9–23.
- BUCKO 1939 = BUCKO, Vojtech: *Reformne hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava, 1939.
- FEKETE NAGY Antal = FEKETE NAGY Antal: *Településtörténet és egyháztörténet*. Századok 1937. (71. évf.) 9–10.sz. 417–431.
- FÜGEDI 1944–1946 = FÜGEDI Erik: *Középkori település és egyházi szervezet az egykori nyugati Felvidéken*. Regnum 1944–1946. (VI. köt.) 117–140.
- FÜGEDI 1959 = FÜGEDI, Erik: *Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse im Mittelalter in der Slowakei*. In *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* Bd. 5 (1959) 363–400.
- GYÖRFFY = GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I-IV. Budapest, 1987–1998.
- HERMANN 2011 = HERMANN István: *A veszprémi római katolikus egyházmegye igazgatása a 18. században*. Budapest, 2011. (Doktori disszertáció, kézirat) (Internetes elérés: www.veml.hu)
- K. NÉMETH András 2010 = K. NÉMETH András: *A középkori Magyarország egyházi topográfiai kutatása. Kutatástörténeti áttekintés*. In *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon* I. Szerk.: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest, MTA Régészeti Intézete, 2010. 271–287.
- KOSZTA 1993 = KOSZTA László: *A középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben (1948–1988.)* Aetas 1993. (8. évf.) 1.sz. 64–105.
- KÖRMENDY 1986 = KÖRMENDY Adrienne: *A falusi plébániák hatása a faluközösség kialakulására. A Szepeesség példája*. In *Művelődéstörténet tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Fügedi Erik. Bp., Gondolat, 1986. 117–158.
- KUBINYI 1999 = KUBINYI András: *Plébánosválasztás és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon*. In *Kubinyi András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., 1999. 269–286.
- MAKSAY 1971 = MAKSAY Ferenc: *A magyar falu középkori településrendje*. Budapest, Akadémiai, 1971.
- MÁLYUSZ 1971 = MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Bp., Akadémiai, 1971.
- MEZŐ 1996 = MEZŐ András: *Templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század)*. Budapest, METEM, 1996.

- MEZŐ 2003 = MEZŐ András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Bp., METEM, 2003.
- NÉMETH 1999 = NÉMETH Péter: *Szatmár vármegye egyházai a 14. század első felében*. In *Arhitectura religioasa medievals din Transilvania. Középkori egyházi építészet Erdélyben. Medieval Ecclesiastical Architecture in Transylvania*. Coordinatori: Kiss Imola – Szöcs Péter Levente. Satu Mare, Editura Muzeului Satmarean, 1999. 97–106.
- NÓGRÁDY 2014 = NÓGRÁDY Árpád: *Sáros megye egyházai települései a 14. század elején*. In *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymos László tiszteletére*. I. köt. Szerk.: Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Budapest – Debrecen, 2014. 415–428.
- ORBÁN 1869 = ORBÁN Balázs: *A Lábathlan-család síremléke 1400-ból*. Századok 1869. (3. évf.) 492–497.
- ORTVAY = ORTVAY Tivadar: *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve*. I-II. köt. Budapest, 1891–1892.
- Rég. Top.* = HORVÁTH István – H. KELEMEN Márta – TORMA István: *Komárom megye régészeti topográfiája*. Esztergom és a dorogi járás. Budapest, Akadémiai, 1979.
- SZABÓ 1969 = SZABÓ István: *A középkori magyar falu*. Bp., Akadémiai, 1969.
- ZOLNAY 1956 = ZOLNAY László: *Román kori templom a Komárom megyei Bajóton*. In *Művészettörténeti Értesítő* 1956 (4.sz.) 277–279.
- ZSOLDOS 1998 = ZSOLDOS Attila: *Visegrád vármegye és utódai*. In *Történelmi Szemle* 1998 (40. évf.) 1–2.sz. 1–32.